

28. Wolski J. Iran und Rom. Versuch einer historischen Wertung der gegenseitigen Beziehungen / Joseph Wolski // Aufstieg und Niedergang der römischen Welt: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. Principat. Politische Geschichte. / [Hsg. Hildegard Temporini]. – Bd. II. 9.1.– Berlin & New York: Walter de Gruyter & Co., 1976. – S. 195-214.
29. Wroth W. Catalogue of Greek Coins in the British Museum (BMC): Parthia. – London, 1903. – 413 p.
30. Zanker P. Augustus und die Macht der Bilder / Paul Zanker. – C.H. Beck, 1997. – 368 s.
31. Zwischen Strukturgeschichte und Biographie. Probleme und Perspektiven einer neuen Römischen Kaisergeschichte 31 v. Chr. – 192 n. Chr. / Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 75 / [Hg. A. Winterling]. – München: Oldenbourg, Verlag, 2011. – 350 s.

УДК 94(366)+348

С.Жилюк

ВСЕЛЕНСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ СОБОРИ: СЕРЕДНЬОВІЧНА ЦЕРКОВНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВІДЛУННЯ У ХХ СТ.

У статті на прикладі Третього і Сьомого вселенських соборів відображена політика середньовічної Візантії, а в контексті всеправославних нарад 20 століття і Восьмого вселенського собору 2016 р. осмислюється погляд, що сучасні православні ієрархи продемонстрували неспроможність консолідувати зусилля проти викликів 21 століття.

Ключові слова: Вселенські собори, православна церква, церковна політика, церковне реформування.

The article reveals the political character of the first seven Pan-Orthodox Councils in the 4th-7th centuries. During these centuries the social and political conditions influenced the Pan-Orthodox Councils' decisions. Councils formed the dogmatism of the Church and its canons. Also, they determined the main ways of the Church's development. Moreover, every Council was convoked on the initiative of the Emperors. It tried to solve many political issues such as the condemnation of Arianism, consent or inhibition to Monophysitism and Monothelitism,

espousal of Iconodulism. In fact, these actions covered political problems. For example, the condemnation of Nestorianism at the third Pan-Orthodox Council is connected with Alexandria and Antiochia's struggle for impact on Constantinople – the capital of the Byzantine Empire. Emperor's attempts to involve Monophysities into the struggle against the Arabs caused the taught called Monothlitism. Iconoclasm played a progressive role in pushing through administrative, agricultural and military reforms by Isaurian dynasty but the seventh Pan-Orthodox Council censured it. So this action was an act of revenge for land's confiscation with a support of tsarina Irina and monkhood. There were a lot of actions to convoke the eight Pan-Orthodox Council in the 20th century. Meetings in Constantinople(1923) and in Rodos(1961) formed a new program for the eight Council but because of the contradictions between the Churches it couldn't be held for a long time. The eight Pan-Orthodox Council held in June, 2016 has some contradictions the political character of which is completely obvious. That's why the Russian Orthodox Church refused to be a member of the eight Council, stating some pragmatic opinions. The other members didn't even express any wishes to improve communication with Ukrainian Orthodox Church-Kiev Patriarchate(UPC-KP) and other autecephalous churches. The Russian Orthodox Church demanded to change the place of holding the Council because of the deterioration of the political relations with Turkey. Furthermore, the ROC threatened to disunite the Church if the Council discussed Ukrainian Orthodox question. Patriarch of Antioch refused to take part in the Council because of the contradictions with the Greek Orthodox Patriarch of Jerusalem for the wealthy parishioners of Qatar. In such a way, the hierarchs showed their inability to solve important issues of Orthodox Church.

Key words: the Pan-Orthodox Councils, the Orthodox Church, the church policy, the church reformation.

Актуальність теми продиктовується проведенням Восьмого вселенського собору, скликання якого православна спільнота чекала понад тисячу років. Звернення до епохи перших семи Вселенських соборів V-VIII ст. зумовлене необхідністю ретроспективно охарактеризувати суспільно-політичні умови та причини скликання цих соборів, виявити вплив зовнішніх чинників на їхні рішення, щоб у такий спосіб здійснити компаративний аналіз світоглядного розуміння завдань церкви

середньовічним і сучасним духовенством. В аспекті осмислення суто історичного значення Восьмого вселенського собору такий підхід вважаємо виправданим з огляду на формат дослідження, але недостатнім для всебічного вивчення наукової теми. Цілком очевидно, що зміст соборних постанов чи проанонсованих рішень потребують серйозної аналітичної роботи у галузях догматики, літератури, канонічного права, соціальної доктрини та ін., з метою дати відповіді на доволі принципові питання: по-перше, наскільки очільники сучасного православ'я готові відійти від традиціоналізму і йти шляхом оновлення усіх сторін церковного життя; по-друге, наскільки глибокого реформування потребує церква для вирішення накопичених проблем? Сподіваємося, що означені питання знайдуть належне висвітлення у працях богословів, релігієзнавців, істориків церкви, політологів.

Зважаючи на значні дослідження епохи вселенських соборів [1; 5; 7] та постановку проблеми, завдання статті полягає в тому, щоб виявити тенденції політичного характеру, які визначали практику перших семи вселенських соборів, впливали на підготовку до наступного вселенського собору в рамках всеправославних нарад XX ст., зумовили суперечливість Восьмого вселенського собору.

В епоху вселенських соборів IV-VIII ст. взаємодія релігії і політики проявлялася в діяльності всіх соборів. Зокрема, боротьба проти аріанського руху зумовлювалася інтересами єдності імперії, а монофеліство використовувалось як засіб порозуміння з монофізитським населенням у війнах з арабами. Але найбільш виразно взаємодія релігій і політики прочитується в контексті Третього Єфеського 431 р. та Нікейського 787 р. вселенських соборів, які відображали квінтесенцію національних і соціальних суперечностей, ієрархічних амбіцій, боротьби за сфери економічного і політичного впливу та ін. інтересів [7, с. 674–686]. Насамперед, варто зауважити, що з одержавленням християнства посилювався процес централізації церкви, відбувався процес об'єднання багатьох незалежних церков спочатку в екзархати, а згодом – у патріархати, насамперед навколо великих політичних центрів: Риму, Александрії,

Антіохії, Константинополя [4, с. 36–48]. За свідченням Вальсамона, у першій половині IV ст. нараховувалось близько 100 автокефальних церков (він називає автокефальними усіх митрополитів провінцій в епоху Другого вселенського собору). В Апостольських постановах IV-V ст. згадується 18 таких церков, а на початку VI ст. у межах Візантійської імперії залишилося лише 6 автокефальних церков [2, с. 75].

Водночас дедалі більше відігравав національний фактор. На відміну від еллінізованої аристократичної верхівки великих міст, периферійне населення жило своїм національним життям. Так, єгиптяни (копти) мали розвинене самобутнє мистецтво, спілкувалися своєю рідною мовою, не знали і не хотіли знати грецької. З поширенням християнства виникла своєрідна народно-релігійна коптська література. Свої національні і культурно-історичні традиції зберігали сирійці. У IV ст. сформувалася сирійська літературна мова, з'явилася яскрава самобутня література. Головним культурним і релігійним центром сирійського населення стала Едесса. Те ж саме можна сказати про вірмен, ефіопів та ін.

Для всіх підкорених народів імперія була гальмом їх духовного і культурного розвитку, і вони, закономірно, ненавиділи Візантійську державу. В історичних умовах того часу цей антагонізм набирив форм релігійної боротьби, оскільки офіційна церква завжди ототожнювалася з політикою імперського уряду. Національно-релігійні рухи, як видно з історії, ширилися під гаслом опозиційного віровчення до офіційної церкви. З усіх причин догматичних суперечок видатний російський професор і богослов В. Болотов надавав перевагу національній. Він говорив, що народні вожді використовували догматичні розбіжності з метою створити свою церкву як «твердиню національної незалежності» [1, с. 319].

У V ст. між Сирією і Єгиптом розгорілося економічне суперництво. Сирійська торговельна знать мала вплив на політичний курс Константинополя, що певною мірою стало причиною обрання константинопольським патріархом антиохійського священика Несторія (428-431). Новий патріарх необережно висловив своє розуміння природи Христа. Проти

вчення Несторія відразу виступили александрійські ієрархи, на чолі яких стояв архієпископ Кирило – запальний політик і мстивий інтриган. Він був фактичним правителем Єгипту. Розпоряджаючись його фінансами, Кирило діяв методами найцинічніших підкупів. На боці Кирила відкрито виступив константинопольський клір, незадоволений засиллям сирійців [2, с. 39–40].

До чисто богословських суперечок відразу залучилися широкі народні маси та чернецтво. В умовах запеклої боротьби 431 р. імператор скликав в Ефесі Третій вселенський собор. Імператорські війська заблокували місто. Першими до Ефесу прибули єгипетські єпископи. Кирило підтримував ефеський митрополит Мемнон, який побоювався потрапити під владу константинопольського патріарха і втратити незалежність своєї церкви. Скориставшись запізненням антиохійського патріарха Іоана (прихильника Несторія), Кирило розпочав засідання і добився виголошення анафема Несторію. Єгиптяни розставили озброєних людей біля будинків прихильників Несторія і фактично тримали їх під арештом. Проте через кілька днів прибули антиохійські єпископи з патріархом Іоаном, який організував нове засідання собору. Кирило і Мемнона було відлучено від церкви. Несторія підтримував імператор. Але Кирило надіслав таємного листа до константинопольського ченця Долмата, який підбурив населення столиці проти імператора. Імператор Феодосій завагався і прийняв компромісне рішення: наказав заарештувати і Несторія, і Кирила. Невдовзі Кирило відправив до Константинополя цілу флотилію кораблів, навантажених різними дарами для підкупу царедворців. Разом з тим александрійська церковна верхівка навмисне обмежила постачання хліба до столиці, що викликало деякі заворушення в місті, під час яких люди кидали в імператора камінням. Уряд змушений був стати на бік Кирила. Вчення Несторія оголошувалося «еретичним», а самого патріарха було заслано до Єгипту [7, с. 368–374]. Так Александрія усунула конкурентів-сирійців у боротьбі за вплив на політику столиці.

У VIII ст. імперію охопила нова хвиля суперечностей – іконоборство. Загалом іконоборство було досить складним явищем, оскільки через те чи інше відношення до культу ікон

виявляли свої політичні, соціально-економічні, культурні та релігійні прагнення різні прошарки візантійського суспільства [5, с. 540–550].

Боротьбу проти іконовшанування, розпочату талановитим полководцем і видатним державним діячем імператором Левом III Ісавром (717-741), слід розглядати лише як зовнішнє вираження його політики, спрямованої на проведення важливих для імперії реформ. Візантія знаходилась у надзвичайно складній ситуації. На окраїнах імперії, передусім серед монофізитського населення наростало невдоволення релігійною і соціально-економічною політикою влади, яке набуло форм боротьби з іконовшануванням. Із Сирії та Вірменії в інші регіони імперії з новою силою успішно поширився рух павликіан. Павликіани вороже відносилися до іконовшанування, соціальної нерівності, не визнавали церковної ієрархії. Невдоволеними залишалися германські і слов'янські елементи селянства, які зберігали ще общинні форми господарювання (марки) і чинили опір кріпосницькій системі [6, с. 384]. Дедалі більше загострювалися відносини Константинополя з Римом через сепаратистські настрої папства та італійської знаті в цілому. Зміна зовнішньополітичного вектору, що супроводжувалась лангобардським пануванням і бажанням пап добитися незалежності від Константинополя, призвела пізніше до франко-папського союзу й формування окремої церковної інституції під патронатом Каролінгів [6, с. 392]. Прагнення Лева III послабити ці тенденції і утвердити владу Візантійської імперії в підвладних римським папам землях (він приєднав до Константинопольського патріархату захоплені ним папські володіння в Сицилії, Калабрії, Іллірії та деяких інших територій Балканського півострова) спричинило миттєво зворотню реакцію Риму – папа Григорій II (715-731) назвав Лева III еретиком, а папа Григорій III на помісному соборі 732 р. офіційно засудив іконоборство [7, с. 832–836].

Найбільш небезпечним зовнішнім ворогом Візантійської імперії залишалися араби. Їхні завоювання блокували торгівлю, а головне – загрожували існуванню Візантії як держави. Для ведення успішної війни з арабами Лев III мав вирішити комплекс завдань – поповнити державну скарбницю (зокрема через

врегулювання фінансово-податкової системи), створити надійну боєздатну армію (на основі залучення якісно нового контингенту), добитися підтримки населення окраїн імперії у боротьбі з арабами (у тому числі за рахунок політики прозелітизму і поступок в обрядових питаннях віри). Ці завдання Лев III вирішував за рахунок обмеження великого землеволодіння, насамперед – секуляризації величезних монастирських володінь [2, с. 70–71].

Чернецтво, яке виступало рушійною силою іконошанувальників, користувалося ще від правління Юстиніана різними привілеями – монастирські землі звільнялися від податків, їхні окремі володіння були вилучені з під влади держави. На той час в імперії нараховувалося понад сто тисяч ченців. Кількість чернечої братії невпинно зростала також за рахунок чоловіків, які йшли в монастир, щоб уникнути військової служби (згідно з 7 пр. Халкідонського собору) [2, с. 71].

Конфіскація земель не проходила безболісно: нерідко влада вдавалась до жорстоких заходів, опір та повстання придушувались. Але поступово Візантійська держава зміцнювалась. Внаслідок проведення адміністративно-територіальної реформи, замість старого поділу на провінції виникли феми – особливі воєнні округи, які заселялися вільними селянами. За право користуватися земельними наділами селяни відбували військову повинність. Так, наймане військо було замінено військом із вільних візантійських селян (фемним ополченням). Особливе значення у підтримці політики імператора з боку солдат і селян відіграв збірник законодавчих актів «Еклога», який регулював, зокрема, земельні відносини. Таким чином, Леву III вдалося зміцнити обороноздатність окраїн імперії. У 740 р. в битві біля Акроїни він завдав нищівної поразки арабам і витіснив їх з території держави [7, с. 840].

Політику Лева III невпинно продовжував його наступник син Константин V (741-775). Щоб вгамувати релігійні пристрасті, які час від часу виникали, він закріпив іконоборство авторитетом собору 754 р. Рішення якого із 328 єпископів не визнали тільки 3 ієрархи. Усталений політичний курс зберігався за Лева IV (775-780) та в перші роки правління його дружини Ірини Хазарської,

котра управляла імперією через малолітство свого сина Константина VI, спочатку як цариця-регентша, а впродовж 797-802 рр. – одноосібно. У боротьбі за трон вона опиралася на частину опозиційно налаштованої земельної знаті та чернецтва. Останній чинник зумовлював необхідність соборного засудження іконоборства, що за тих обставин не гарантувало успіху. Адаже, за висловом професора Афінського університету К. Папарригопуло, вище духовенство, всі освічені люди і солдати (тодішній військовий стан він вважав найбільш розвиненим) виявляли солідарність політичному курсу імператорів Ісаврійської династії; проти реформ виступало головним чином чернецтво, яке захищало «сите життя, марновірство і невігластво» (Історія еллінської цивілізації. – Париж, 1878) [7, с. 846].

Дійсно, перша спроба Ірини провести вселенський собор в серпні 786 р. провалилася. Насамперед, на собор замість уповноважених делегатів від східних патріархів прибули лише колишні синкели антиохійського та александрійського патріархів (їх удавно представили як заступників патріархів), а папа Андіан I (772-795) надіслав грамоти з такою критикою на адресу константинопольського патріарха Тарасія (784-806) і з такими вимогами (повернення патримоній – право наслідування), що повний зміст цих грамот від делегатів собору приховали (зачитали тільки окремі положення). З іншого боку, столичні прихильники іконоборства на чолі з солдатами пригрозили єпископам фізичною розправою у випадку якщо вони відмінять постанови собору 754 р. За таких обставин собор, провівши одне засідання, припинив діяння [2, с. 72].

Собор, який увійшов в історію як Сьомий вселенський поновив свою роботу у вересні 787 р., коли Ірина послабила солдатську присутність в Константинополі (відправила війська до Малої Азії на війну з арабами) та перенесла засідання до Нікеї [5, с. 590].

Аналіз історичного контексту, який передував Сьомому вселенському собору, дає підстави говорити про політичні мотиви його скликання. Принагідно зауважимо, що через формальну присутність на соборі лише окремих представників кількох інших церков (легати від папи Адріана I не брали участі

в соборних нарадах, а тільки підтвердили своїми підписами, з поміж інших питань, вже давно визначене в Римі питання щодо іконовшанування), його вселенський характер є сумнівним [2, с. 73].

Більше того, собор не стверджував нового змісту віри (вчення про Бога), а прийняв орос, який дозволяв ікони та пропонував їх глибоко шанувати («поклонятися»), а не виявляти до них «істинного служіння подібно Богу». Рецепція іконовшанування не потребувала догматичного визначення – вона визначалась обрядово-культовою практикою, більшою чи меншою мірою в різних традиціях християнського світу. У з'ясуванні причин скликання собору не можна відзначити і цілком очевидного факту, що духовенство і монастирі прагнули повернути втрачене під час іконоборства церковне майно. Про це йдеться в 13 правилі собору [2, с. 73].

Повертаючись до конфесійного концепту про непогрішність вселенських соборів як божественного волевиявлення, необхідно дати відповідь на запитання: на скільки Сьомий вселенський собор можна вважати легітимним з точки зору канонічного права? По-перше, патріарх Тарасій, який головував на соборі, мав сумнівні права на константинопольську кафедру, оскільки походив із вельмож. Це часто практикувалось, але суперечило канонам. Щодо цієї проблеми церковні діячі завжди займали дворушну позицію: підтримували або виступали з гострою критикою, виходячи з власних інтересів. Наприклад, настоятель сумнозвісного Студійського монастиря Феодор не виступав проти патріарха Тарасія поставленого із мирян, але в аналогічному випадку не визнавав патріарха Никифора (806-815), через те, що останній, хоча й належав до іконовшанувальників, проте допомагав новому імператору Никифору I (802-811) боротися проти деморалізованого чернецтва засобом ліквідації скандальних подвійних (чоловічо-жіночих) монастирів [7, с. 848–852].

По-друге, привертає увагу склад собору. Традиційно як вселенські, так і помісні собори були виключно єпископськими зібраннями, але в роботі Сьомого вселенського собору (за різними даними від 330 до 367 членів) активну участь брало 130 ігуменів, які ствердили своїми підписами соборні постанови.

Між тим, четверте правило Халкідонського собору забороняє монахам займатися будь-якими церковними та громадськими справами. Крім того, єпископи (члени собору) у своїй більшості належали в минулому до іконоборців або отримали від них єпископські хіротонії. Монахи вважали їх еретиками і вимагали церковного суду над ними, що однак, не знайшло підтримки на соборі. Виходить, з одного боку, що монахи зрештою підписали постанови собору разом з «еретиками», а з іншого – якщо вважати єпископів-іконоборців еретиками, то, за логікою, треба визнати собор еретичним. А за таких обставин Сьомий вселенський собор як матеріальне джерело не можна розглядати у розумінні божественного волевиявлення. З канонічної точки зору, чинність постанов даного собору легітимізується тільки волевиявленням церковної влади. Означені суперечності лежать у площині богословських дискусій, але такі дискусії практично унеможливлювалися через визнання церквою непогрішності собору, що для віруючої спільноти є виключно предметом віри [2, с. 73–74].

Попри те, що вселенські собори сформували догматичне вчення церкви, утвердили її канонічні та інституційні засади, вони яскраво продемонстрували залежність тодішніх єпископів від суто політичних питань. Контекст вселенських соборів – це фактично історія соціальних і національних рухів, кіл чи центрів за економічні та політичні впливи, вияви амбіцій окремих ієрархів, інтриг, прагматичних інтересів тощо.

Впродовж наступного тисячоліття в історії православ'я відбулись значні зміни: виникли нові держави і нові церкви, накопичилось безліч проблем юрисдикційного характеру, міжцерковних відносин, літургійної практики, місійної роботи, демократизації церковного життя, які потребували невідкладного вирішення в рамках всеправославної згоди. Зрештою, у 1923 р. константинопольський патріарх Мелентій IV зібрав Всеправославний конгрес, на якому було вироблено програму майбутнього вселенського собору. Але запланований на 1926 р., через суспільно-політичні обставини та міжцерковні суперечності, собор так і не відбувся [8, с. 418]. Проти окремих рішень, зокрема, виступили консервативно налаштовані ієрархи Еладської церкви

та РПЦ; з іншого боку, на собор не запрошувались обновленці, українські автокефалісти, закордонні російські архієреї. Через імперські амбіції Кремля, виявилась невдалою спроба скликати всеправославний собор у післявоєнний час, коли Сталін розглядав питання про перенесення центру світового православ'я з Константинополя до Москви (комісія Московського патріархату з підготовки собору в січні 1947 р. висунула вимогу надати їй статусу вселенської). Але у підсумку в Москві наступного року відбулась лише нарада православних церков з нагоди 500-річчя автокефалії РПЦ [8, с. 419]. Надалі все православні наради (конференції) на Родосі 1961р., в Шамбезі (центр Константинопольського патріархату поблизу Женеви) 1968, 1976 р. та ін.. впродовж 1980-х рр., 1999 р., виробили програму майбутнього вселенського собору. Але скликати його на початку ХХІ ст. знову ж таки не вдалося. Головною перешкодою виявились суперечності щодо питань православної діаспори та автокефального статусу церков чи способу проголошення автокефалії, які зачіпають політичні та економічні інтереси не тільки помісних церков, але й держав [8, с. 420–424].

Оскільки це дослідження присвячене історії перших семи вселенських соборів, щодо характеристики Восьмого вселенського собору обмежимося лише оціночним судженням. Абстрогуючись від змісту його рішень, продуктивність проанонсованих другорядних питань календаря(таїнства шлюбу, постів покаже рецепція), зауважимо, що політиканство, політичні інтереси, амбіції, інтриги та інші несумісні з поняттям « христової церкви » явища знайшли повне відображення у контексті Восьмого вселенського собору. Насамперед, зверхність проявила РПЦ (відмова від участі в роботі собору, вимога перенести засідання собору із Стамбула в інше місце, через загострення відносин Російської Федерації з Туреччиною, настійна умова одностайного голосування з метою мати можливість блокувати несприйнятні для неї постанови). Залежність александрійського патріарха від правителя Сирії Асада, котрий має підтримку Кремля, та його суперечності з Єрусалимським патріархатом за багаті парафії Катару, позначились на позиції Александрійської церкви, яка також

відмовилась від участі в роботі собору. Болгарська та Грузинська церкви, які не прибули на собор, мали свої причини. З іншого боку, учасники собору у складі 10-ти помісних церков категорично відмовились розглядати українське православно-церковне питання (на цьому наполягала РПЦ, погрожуючи церковним розколом). Крім того, з політичних та прагматичних мотивів Константинопольський патріархат та інші помісні церкви так і неспромоглися визначити автокефалію УПЦ КП – одної з найбільших за кількістю парафій і вірних церков у православному світі. Невизнання УПЦ КП та деяких інших автокефальних церков, без участі яких відбувся собор, засвідчило морально-етичну кризу помісних (диптихіальних) церков, більшість із яких через відсутність канону про спосіб утворення автокефальних церков, отримали у свій час статус автокефалії згідно політичної кон'юнктури. Таким чином, сучасні православні ієрархи не продемонстрували ні нового мислення, ні духовної висоти, так необхідних для справжнього реформування вселенської церкви. Натомість середньовічне відлуння епохи вселенських соборів у нових формах виразно проявилось у підготовці та діяльності Восьмого вселенського собору, що визначило його суперечність.

Джерела та література

1. Болотов В. Лекции по истории древней Церкви: в 4 т. / В.В. Болотов, А.И. Бриллиантова. – Т. 4: История Церкви в период Вселенских Соборов. – Петроград, 1918. – 526 с.
2. Жилюк С. Без апологетики. Оновлення православної церкви в Україні / С.І. Жилюк. – Житомир: Полісся, 2000. – 164 с.
3. Жилюк С. Право церкви в історично-канонічному дискусії / С.Жилюк. – Острог: Вид-во НУОА, 2015. – 264 с.
4. Зом Р. Церковный строй в первые века христианства / Р.Зом; пер. с нем. А.Петровского, П.Флоренского. – СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2005. – 320 с.
5. Карташев А. Вселенские соборы / А.Карташев. – Клин: Атласс-Пресс, 2004. – 679 с.
6. Николин А. Церковь и государство (история правовых отношений) / А.Николин. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 1997. – 429 с.

7. Робертсон Д.С. История Христианской церкв: в 2-х т. / Д.С. Робертсон – Т. 1: От апостольского века до разделения церквей СПб.: Изд. И.Л. Тузова, 1890. – 1083 с.
8. Саган О. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан / О.Н. Саган. – К.: Світ Знань, 2004. – 912 с.

УДК 94:323.272(436)«1848»:327.5(=162.3)+(=112.2)

І.Десятничук

РЕВОЛЮЦІЯ 1848 р. В АВСТРІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ПОЧАТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ЧЕСЬКО-НІМЕЦЬКОГО КОНФЛІКТУ

У статті проаналізовано становлення чеського та німецького націоналізмів в ході революції в Австрійській імперії у 1848 р. Висвітлено співпрацю чехів та німців на початковому етапі революції. З'ясовано причини кризи концепції богемізму, формування альтернативних варіантів самоідентифікації населення провінції «корони Святого Вацлава» та зародження чесько-німецького конфлікту на національному ґрунті. Охарактеризовано політичні та національні суперечності між обома спільнотами на чеських землях. Висвітлено причини поширення концепцій чеського державного історичного права та великонімецької ідеї й боротьбу між їх прихильниками в Чехії.

Ключові слова: Австрійська імперія, революція 1848 р., чеський національний рух, великонімецька ідея, чесько-німецький конфлікт, богемізм, франкфуртський парламент, австрославізм.

В статтє проанализировано становление чешского и немецкого национализмов в ходе революции в Австрийской империи 1848 года. Освещено сотрудничество чехов и немцев на начальном этапе революции. Определены причины кризиса концепции богемизма, формирование альтернативных вариантов самоидентификации населения земель «короны Святого Вацлава» и зарождение чешско-немецкого конфликта на национальной основе. Охарактеризованы политические и национальные противоречия между обоими сообществами на чешских землях. Освещены причины распространения концепций чешского государственного исторического права и великонемецкой идеи вместе с проявлениями борьбы между их сторонниками в Чехии.